

**Національна спілка краєзнавців України
Управління культури
Житомирської обласної державної адміністрації
Історичний факультет
Житомирського державного університету ім. І. Франка
Житомирська обласна організація НСКУ
Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека
ім. О. Ольжича**

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

**НАУКОВИЙ ЗБІРНИК
«ВЕЛИКА ВОЛИНЬ»**

**Праці Житомирського науково-краєзнавчого
товариства дослідників Волині,
Житомирської обласної організації НСКУ**

Випуск 57

**Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції
«Національно-визвольна боротьба українського народу»,
присвяченої 250-річчю козацько-селянського національно-визвольного
повстання на Правобережній Україні «Коліїщина» та
100-річчю подій Української революції 1917-1921 рр.**

Житомир, 28-29 вересня 2018 р.

**Бердичів
Видавець: ФОП Мельник М.В.
2018**

УДК 908(477)
ББК 63.3(4Укр-4Жит)

Національно-визвольна боротьба українського народу. Науковий збірник «Велика Волинь». Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції (Житомир, 28-29 вересня 2018 р.). Вип. 57 / Упоряд. П.С. Скавронський — Бердичів: ФОП Мельник М.В., 2018. — 550 с.

У науковому збірнику вміщено статті і повідомлення учасників Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 250-річчю козацько-селянського національно-визвольного повстання на Правобережній Україні «Коліївщина» та 100-річчю подій Української революції 1917-1921 рр.

Редакційна рада:

Жуковський О.І. — декан історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук, доцент

Скавронський П.С. — директор Музею історії міста Бердичева, голова правління Житомирської обласної організації Національної спілки краєзнавців України

Ступак Ф.Я. — доктор історичних наук, професор Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

Тимошенко В.І. — директор Малинського краєзнавчого музею, кандидат історичних наук

Ярмошик І.І. — завідувач кафедри спеціальних історичних дисциплін та правознавства Житомирського державного університету імені Івана Франка, доктор історичних наук, професор

Відповідальний за випуск: Скавронський П.С.

Упорядник: Скавронський П.С.

Матеріали публікуються в авторській редакції, автори несуть відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей

ЗМІСТ

Розділ I. КОЗАЦЬКІ ПОВСТАННЯ НА УКРАЇНІ У XVI-XVII ст.	
Ярмошик І.І. Можливості українського державотворення у другій половині XVI — першій половині XVII ст.	8
Скруха С.А. Люблінська та Берестейська унії: причини, наслідки та вплив на суспільно-політичне життя України	14
Смирнов І.Г. Гетьман Сагайдачний як Український військовий логіст	24
Данилюк Т.П. Битва під П'яткою — кульмінація повстання під проводом Криштофа Косинського	40
Павловець В.В. Видатний державний діяч — Б. Хмельницький	46
Борисюк О.О. Козацькі полки — учасники Берестецької битви	51
Пилипів Л.А. Військово-стратегічні прийоми Богдана Хмельницького як запорука успіху козацько-селянських військ в ході Визвольної війни 1648-1657 років	61
Ляшук Н. А. Одяг та військове спорядження учасників Берестецької битви	67
Ткачук Я.Й. Повстанський рух на Волині під час I етапу Національно-визвольної війни 1648-1657 рр.	72
Розділ II. КОЗАЦЬКО-СЕЛЯНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНЕ ПОВСТАННЯ «КОЛІВЩИНА»	
Скавронський П.С. Національно-визвольна боротьба українського народу в творчості Тараса Шевченка	76
Яценко В.С. Методичне забезпечення компетентнісно орієнтованого навчання шляхом розроблення тематичних екскурсій і подорожей в гімназії та ліцеї	84
Кучерява В.А., Панчук М.В., Скавронський П.С., Цветкова А.М. Науково-краєзнавча експедиція Житомирщиною за маршрутом: «Бердичів — Кодня — Липки — Бердичів»	94
Розділ III. ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр. І НАШ КРАЙ	
Дем'янюк О.Й. Події доби Української Центральної Ради на території Волинської губернії	98

Коломієць Л.В. Гривня народилася в Житомирі	110
Данилюк Т.П. Павло Скоропадський і Бердичівська земля	115
Тимошенко В.І. Малинщина в період Української революції 1917-1921 рр.	122
Святненко В.Г. Криваві жнива 1918-го (до 100-річчя антигетьманського повстання в Брусилові)	133
Студінський В.А. Українські революційні визвольні змагання 1917-1921 рр. та їх перебіг у смт Пісківка	143
Завальнюк К.В., Зелінський Р.М. Ісаак Пугач — учасник Української революції 1917-1921 років	148
Зубко О.Є. Бердичівський повітовий комендант Олександр Сергійович Пороховіщikov (1918-1919)	152
Коломієць Л.В. Збройні сили Української держави Павла Скоропадського	163
Рудницька Н.В. Громадські та політичні організації Житомира в 1917 р.	171
Скавронська М.В., Скавронський П.С. Зміст виставки «Українська революція 1917-1921: 100 років боротьби», яка екпонується в музеях та установах Житомирщини	182
Чупак Т.П. Значення особистості Тараса Шевченка та його творчості на початковому етапі Української революції 1917-1921 рр. в Чигиринському повіті	202
Рева Л.Г. Діяльність Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського в умовах державного відродження України: 1917-1921 років	207
Кукурудза А.Р. Сприйняття та використання пам'яті про національних героїв Коліївщини серед військового середовища Української революції 1917-1921 рр.	212
Мушта О.А. Антипоміщицькі акції в Кам'янській волості у 1917 році	221
Галицька О.Б. Відзначення Бердичівською міською централізованою бібліотечною системою подій української революції 1917-1921 рр.	225
Канчура В.Ю. Події української революції 1917-1921 рр., документи та очевидці	229
Розділ IV. ВІЙСЬКОВІ ПРОТИСТОЯННЯ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1941-1945 рр.) І НАШ КРАЙ	
Дурава Н.Л., Лукуц Ю.М. Уродженець Житомира Микола Величківський як перший голова Української Національної Ради у Києві	234

<i>Бедь М.М., Скавронський П.С.</i> Ідея національно-визвольної боротьби в літературній творчості Устименка П.І.	243
<i>Крішан А.</i> Четвертий вектор визвольної боротьби: утворення та діяльність УПА-Схід у 1943-1944 рр.	263
<i>Провоторов О.М.</i> До питання з історії національно-визвольного руху в Новограді-Волинському (1941-1943 рр.)	273
<i>Цвік Г.В.</i> Національний рух опору на Радомисльщині в 1941 р.	285
<i>Коломісць Л.В.</i> Військовополонені в окупованому нацистами Бердичеві	288
<i>Провоторов О.М.</i> До питання історії національно-визвольного руху в колишніх Городницькому та Ярунському районах Новоградволинщини (1941-1943 рр.)	293
Розділ V. ЗАХИСТ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ В НАШ ЧАС	
<i>Мисько Є.С., Скавронський П.С.</i> Книга пам'яті МВС про захисників державного суверенітету та незалежності України з Житомирщини	303
<i>Голяченко О.С., Онофріюк В.Г.</i> Військовики Хорошівського району, які полягли за волю України на початку ХХІ століття	310
<i>Захарчук Н.М.</i> Історія 26-ї Бердичівської окремої артилерійської бригади	316
<i>Жиденко В.В., Шмиголь С.П.</i> Учасники бойових дій на сході України із с. Рацeve	322
<i>Калінська А.В.</i> Герой сучасності Дульчик Віталій Георгійович	330
<i>Шмиголь С.П.</i> Вадим Бабенко — захисник Донецького аеропорту	336
Розділ VI. АРХЕОЛОГІЯ ЖИТОМИРЩИНИ	
<i>Тарабукін О.О.</i> Розвідки на території і околицях с. Городківка Андрушівського району	340
<i>Дубівка Є.В.</i> Ажурне навершя шпильки ранньої залізної доби із с. Старосілля Житомирської області	346
<i>Тарабукін О.О.</i> Археологічний куточок кабінету історії України і рідного краю в ЗОШ № 14 м. Житомира	359
<i>Груніна С.О., Тарабукін О.О.</i> Старовинні кладовища і кам'яні хрести Житомирщини (за матеріалами розвідок 2012-2014 рр.)	376

Розділ VII. ПОСТАТІ ЖИТОМИРСЬКОГО КРАЮ	
<i>Бедь М.М., Скавронський П.С.</i> Роль М.Ю. Шепелюка у вивченні та популяризації життя і творчості Джозефа Конрада	386
<i>Лукуц Ю.М.</i> Видатні уродженці Житомира в Енциклопедії Сучасної України	399
<i>Скавронський П.С.</i> Бердичівський художник Юрій Козлюк підкорив Санкт-Петербург	416
<i>Савицький І.І.</i> Городківський алматинець — художник І.Я. Стадничук	421
<i>Скавронський П.С.</i> Учень Лонського В.О. — Віктор Матусевич: спортсмен, виробничник і вчений, заступник Генерального конструктора	426
<i>Скавронський П.С.</i> Заслужений працівник культури України Ольга Москаленко	436
<i>Кащук Т.П., Кулачок А.П.</i> Як дитячі захоплення стали справою всього життя краєзнавця П.С. Скавронського	444
Розділ VIII. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ КРАЄЗНАВСТВА	
<i>Соболь Т.Г.</i> Енергетичні ресурси Житомирщини: можливості та перспективи	450
<i>Сінчук В.І.</i> Історія одного фотознімка	457
<i>Дубівка Є.В., Святюк Ю.В.</i> Забуті Олендри	467
<i>Сінчук В.І.</i> Сталінські репресії 1938 року в селі Маркуші Бердичівського району	471
<i>Дубівка Є. В.</i> Мотив води в легендах та переказах Городківки	479
<i>Ваховський В.С., Коган Л.Г.</i> Зниклі християнські некрополі Новограда-Волинського	497
<i>Ступак Ф.Я.</i> З минулого соціальної підтримки військовослужбовців та їх родин	507
<i>Ананченко Н.І., Скавронський П.С.</i> Персональні виставки юних бердичівлян під час міського фестивального тижня обдарованої молоді	511
<i>Магась-Демидас Ю.І.</i> Профспілковий рух на Волині в 1905-1907 рр.	517
<i>Зосімович О.Ю.</i> Становлення та розвиток інституту адвокатури на землях Волині в XVI-XVIII ст. (на матеріалах історичних публікацій)	522

<i>Гуцало Л.В.</i> Організація переселення євреїв (на прикладі Волинської округи) у 1920-х рр.	530
<i>Градовський П.М.</i> Весілля на Черняхівщині у далеких п'ятдесятих	536
Невтомна дослідниця життя і творчості Лесі Українки (до 80-річчя Віри Омелянівни Рильської)	541
КРАЄЗНАВЧИ ЮВІЛЕЇ	543
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	544

НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ

*Учасникам і гостям
науково-краєзнавчої конференції
«Національно-визвольна боротьба українського народу»*

Шановні друзі!

Щиро вітаю організаторів, учасників та гостей всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції «Національно-визвольна боротьба українського народу», яка присвячується 250-й річниці козацько-селянського національно-визвольного повстання на Правобережній Україні «Коліївщина» та 100-річчю подій Української революції 1917-1921 рр.

Переконаний, що ваша конференція стане важливим кроком у розвитку краєзнавства, популяризації та систематизації історичної спадщини краю, продовжить глибокий аналіз його історії та традицій.

Бажаю всім учасникам конференції натхнення, плідної роботи та вагомих результатів в краєзнавчій роботі по дослідженню історії свого краю.

З повагою

***Голова Національної спілки
краєзнавців України,
член-кореспондент НАН України***

О.П. Реснт

28 вересня 2018 року

**МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.**

Анотація. *В статті в хронологічній послідовності описано етапи можливостей українського державотворення у другій половині XVI — першій половині XVII ст. Зокрема, погляди на можливості державотворчих процесів М. Грушевського, В. Смолія, Н. Яковенка, А. Сулими Камінського, І. Лисяка Рудницького, В. Липинського та самого автора статті.*

Ключові слова: *державотворення, Князівство Литовське, Корона Польська, Люблінська унія, Зборівська угода, Гадяцька угода.*

Історія української державності складалася дуже трагічно. Після монголо-татарської навали середини XIII ст. землі давньоруської держави, які були слабо пов'язані між собою економічними та політичними вузами розпалися і доля кожної з них склалася своєрідно. Зокрема частина сучасних земель України у XIV ст. попали під вплив Великого Князівства Литовського та Корони Польської. Від того часу український народ вів боротьбу чи то більш чи менш усвідомлено й успішно за створення власної держави. Боротьба велася то з більшим то меншим напруженням, але ніколи не припинялася. Упродовж XV-XVI ст. жителі наших земель почувалися щирими обивателями відповідних державних утворень і не виступали проти властей Литовського князівства та Польського королівства.

Певну позитивну можливість утворення окремої української держави автор вбачає під час укладення Люблінської унії 1569 р. Загалом факт укладання цієї міждержавної польсько-литовської унії отримав негативну характеристику в українській історіографії. З-поміж українських істориків першим проаналізував хід Люблінського сейму 1569 р М. Грушевський [1, с. 338-423]. Історик присвятив тим подіям майже сотню сторінок тексту своєї фундаментальної праці «Історія України-Руси» і загалом дав негативну оцінку унії як «ланцюгу насильств для українських земель» [1, с. 414-415]. Пізніше у радянській історіографії усталилася версія, що унія стала поворотною віхою для українських земель, яка загострила соціальний та національний гніт, започаткувала колонізацію й католизацію українських земель [2]. Відповідно до партійно-класових підходів радянської історіографії дано оцінку Люблінської унії у «Радянській енциклопедії історії України», на сторінках якої зазначено, що «Укладення унії викликало посилення соціального та

національного гноблення на Україні і піднесення визвольної боротьби українського народу проти польсько-шляхетських загарбників» і, на нашу думку, недоречне й незрозуміле твердження, що Люблінська унія «привела до тривалої боротьби між Російською державою і шляхетською Польщею» [3], хоча така боротьба між Московською та Литовською державами за руські землі з більшим чи меншим напруженням велася від XIV ст. Багато істориків визнають, що саме зовнішня агресія з боку Москви стала для Литви головною причиною укладання унії. Після її підписання і створення Речі Посполитої як «держави двох народів» у цю боротьбу проти Московської держави втягується Корона Польська.

Подібного негативного трактування унії дотримуються і деякі сучасні історики України, що її укладення сприяло згортанню політичного життя, зростанню економічних утисків, втрати національних традицій та культури [4]. Чи не єдиним дослідженням у сучасній історіографії присвяченим Люблінській унії є стаття Н. Яковенко [5]. У ній проаналізовано зовнішні та внутрішні чинники, котрі призвели до укладення унії та наслідки цього акту для українських земель наприкінці XVI ст. та у першій половині XVII ст. На нашу думку, не всі події котрі розгорталися у той час на наших землях слід пов'язувати з унією, вони були спричинені іншими політичними реаліями, зокрема й із еволюцією козацтва як військово-політичного стану та невірністю їх проблем у Речі Посполитій першої половини XVII ст. Не зовсім поділяємо думку Н. Яковенко, що унія принесла в Україну «розбрат, кров і спустошення, але водночас вивела її зі стану двохсотлітньої сплячки, розбудила для опору й боротьби за виживання» [5, с. 85]. Це, на нашу думку, можна пов'язати з іншими суспільними та політичними процесами, котрі розвинулися на українських землях наприкінці XVI — у першій половині XVII ст.

Усе ж аналіз положень правових актів Люблінської унії, котрі були прийняті на сеймі, до сьогодні науковцями не проводився, вони на жаль до сьогодні не опубліковані українською мовою і важкодоступні широкому читачу. Документи унії опубліковані у збірнику «*Volumina legum*»: «Про землю Волинську» [6], «Про князівство Київське» [7] та матеріали, що стосуються процесу укладання унії: «Декларація про унію» 1564 р [8], «Рецес сейму Коронного Варшавського в справі Литовської унії» 1564 р. [9], «Про князівство Литовське. Привілей щодо унії Великого Князівства Литовського з Короною» 1569 р. [10], «Щоденник Люблінського сейму» [11].

Не вдаючись у їх детальний аналіз зазначу, що представники українських земель (це репрезентанти княжих родів Острозький, Вишневецький, Чарторийський, Корецький, Сангушко) виступали після від'їзду з переговорів 1 березня литовської делегації самостійною стороною переговорного процесу і переговори про становище і привілеї українських земель у складі майбутнього державного утворення велися окремо від литовської сторони. Згадані акти

унійного процесу містять блоки політичних, адміністративних, економічних, релігійних прав, що визначали становище українських земель у об'єднаній державі. Ці документи гарантували жителям українських земель усіх соціальних станів збереження їх прав, достоїнств, честі і гідності. Зокрема, гарантовано збереження попередніх урядів і служб та призначення на них лише місцевих представників. Чинними залишалися положення Литовського статуту, судочинство мало відбуватися за його положеннями. Передбачалися духовні та культурні права руського населення. Православним віруючим гарантувалося богослужіння в традиціях грецької/православної церкви. Окремий пункт привілеїв гарантував права руської/української мови у судових справах, у зверненнях до королівської канцелярії та інших сферах.

Усе ж ніхто з представників руської/української еліти не висловив пропозицій щодо створення автономії українських земель у складі Речі Посполитої. Під елітою ми, як правило, розуміємо людей заможних, помітних на політичній арені. На прикладі підписання актів Люблінської унії є очевидним, що подібна еліта не є державотворчою силою, у будь-якому разі в нашій українській історії вона такою не стала. Князі піклувалися про власні інтереси, про збереження князівських титулів, маєтностей, права обіймати уряди. Не байдужими їм були й духовні вимоги, як-то збереження прав православної церкви, гарантії від дискримінації православних у суспільному житті, захист руської мови, звичного судочинства тощо. Усі такі права були українськими князями відстояні й обумовлені їх юридичні гарантії.

Як засвідчують документи Люблінського сейму, українські князі самі писали для себе привілей про входження до Корони, зазначили там все, що вважали за необхідне і король та сенаториз усім погодилися. Привертає увагу той факт, що під час складання присяги українськими князями 24 травня 1569 р. архієпископ Гньозненський від імені короля запевнив їх у тому, що в разі потреби розширити їхні вольності, то після того, як спільно засядуть у сеймі, розглядатиметься можливість такого розширення, у разі коли вони відповідатимуть коронним законам [12, с. 382-383]. Однак, серед унійних вимог ані у 1569 р, ані пізніше, не було навіть натяку на державну автономію. Жоден із представників еліти не висловився з ідеєю бодай якогось автономного статусу українських земель у складі Речі Посполитої. Польський історик А. Сулима Камінський, висловив думку, що якби представники українських воєводств проголосили створення Київського чи Руського князівства як третього члена федерації, спротив Польщі і Литви значив би мало, але політичне мислення українських князів не виходило за середньовічні традиції васалітету/сюзеренітету [13, с. 65].

Автор цієї статті поділяє думку І. Лисяка-Рудницького, що «Люблінська угода дала деякі незаперечні користі Україні». Як найбільш позитивні моменти І. Лисяк-Рудницький відмітив більш ефективну оборону перед татарськими нападами, проникнення західних культурних впливів на українські землі [14, с.

86]. Автор також схиляється до думки, що Польща на той час була країною з прогресивним державним устроєм, політичними свободами та привілеями, самобутньою культурою, тому унія була шансом прилучення українських земель до тогочасних європейських традицій. Окрім того хочу відмітити, що для Литви унія не призвела ні до втрати національної ідентичності, ні культурної самобутності, ні державності загалом.

Усе ж, ідеї української державності у 1569 р не було. Вона з'явилася пізніше в середовищі козацтва та кіл української шляхти. І. Лисяк-Рудницький наголосив, що «українська аристократія, нащадки князів і боярів середньовічної Русі, не виступила з конструктивною політичною програмою під час Люблінської унії і опісля. Вона задовольнилася пристосуванням до існуючої структури Речі Посполитої» [14, с. 88]. Перші натяки на певну державну ідею знаходимо в часи повстання К. Косинського, С. Наливайка, певний проект висловлював київський римо-католицький єпископ Йосип Верещинський.

Остаточно ідея окремішньої української державності оформилася в ході Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. Саме неможливе козацтво і шляхта й стала українською державотворчою силою. Однією з перших віх на цьому шляху стала Зборівська угода 1649 р. [15]. Офіційна назва цього договору «Декларація Його королівської милості Запорозькому Війську на дані пункти», він складається із 12 статей. В юридичному відношенні він оформлений як жалувана грамота короля своїм підданам. Його основні умови: Король визнавав самоврядність Війська Запорозького, Гетьманщини, у межах Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств. На землях Війська Запорозького влада мала належати козацькому гетьману, столиця якого розміщувалась в Чигирині. Урядові посади на території Гетьманщини мали право займати лише православні шляхтичі. У контрольованій козаками Україні не повинно було перебувати коронне військо.

Український історик В. Липинський відмітив, що ця угода була першим етапом тодішньої української державної політики, стала «першою спробою забезпечення українській нації в рамках польської державності: 1-о політичної автономії на території козацькій, і 2-о культурно національних прав в цілій Річі посполитій» [16]. В. Смолій та В. Степанков наголосили на тому, що в даному випадку Б. Хмельницький зробив максимум того, на що можна було сподіватися в тих історичних умовах — добився автономії для української державності, залишивши собі шанси в дальшій боротьбі за незалежність [17].

Однією з найважливіших домовленостей в розвитку ідеї української державності між урядом Речі Посполитої та козацтвом стала Гадяцька угода, укладена 16 вересня 1658 р. під містом Гадяч з ініціативи гетьмана Івана Виговського [18]. За її умовами українські землі під назвою Велике Князівство Руське входили на рівних правах з Польщею і Литвою до складу Речі

Посполитої як третій її член. Територію Великого Князівства Руського мали складати Київське, Брацлавське і Чернігівське воєводства.

Вища законодавча влада у цьому утворенні належала національним зборам депутатів, які обиралися від усіх земель князівства. Виконавчу владу здійснював гетьман, який обирався довічно й затверджувався королем. Вибір кандидатів на гетьмана мали здійснювати всі стани українського суспільства — козацтво, шляхта і духовенство, остаточний вибір залишався за королем, який затверджував одного із чотирьох запропонованих електів.

Державне й судове діловодство мало вестися українською/руською мовою. Передбачалося створити монетний двір для карбування власної монети. Гетьманська армія мала б нараховувати 30 тис. козаків і 10 тис. найманого гетьманом війська. Польським військам заборонялося перебувати на території князівства. У випадку воєнних дій в Україні польські війська, які знаходились на її території, переходили під зверхність гетьмана. Гарантувалися й інші давні права та привілеї козацтва.

Православні віруючі зрівнювались у правах з католиками, все ж передбачалися дискримінаційні заходи щодо протестантських віросповідань. Греко-католицька церква зберігалася, але не могла поширюватись на нові території. У сенаті Речі Посполитої надавалося право засідати київському православному митрополитові і п'ятьом православним єпископам.

Угода передбачала закріплення за Києво-Могилянським колегіумом академічного статусу і зрівняння його у правах з Краківським університетом. На території князівства передбачалося заснування ще однієї православної академії та середніх навчальних закладів — колегіумів, а також створення у мірі потреби початкових шкіл та друкарень. Передбачалася також ліквідація Берестейської унії.

На думку Н. Яковенко, якби ідеї Гадяцького трактату були реалізовані, це дало би Речі Посполитій шанс оновитися через нові форми співжиття її народів [19].

Період від укладення Люблінської унії 1569 р до Гадяцької угоди 1658 р. був унікальним в історії українського державотворення, коли існував реальний шанс відновити князівську державність давньоруських часів у вигляді автономного державного утворення. У цей час представники української / руської народності виступали активним суб'єктом переговорних процесів, мали змогу належним чином відстоювати свої інтереси у тогочасних правових традиціях. В часи Люблінського сейму репрезентантом української сторони була князівська верхівка суспільства, однак вони не виробили такої державної ідеї. Пізніше виразником і носієм державницької ідеї поступово стало козацтво, яке упродовж першої половини XVII ст. теж виступало активним суб'єктом політичного життя Речі Посполитої і силою зброї оформило свої державницькі намагання у текстах Зборівської (1649 р.) та Гадяцької (1658 р.) угод. Все ж вони не були реально втіленими в життя в силу як внутрішніх так і

зовнішніх чинників, у першу чергу внутрішніх. Укладення Гадяцької угоди було спробою І. Виговського визволити Україну від Московської держави, що вилилося у війну 1658-1659 та наступних років. Разом із тим наміри гетьмана залишилися незрозумілими для широких козацьких мас, що поклало початок важкого братовбивчого періоду у нашій історії, який отримав назву «Руїни». Частина козацьких полковників (Я. Барабаш, М. Пушкар, його син Кирик, Іван Безпалий та інші) щиро підтримували московські війська. Інші вбачали шлях до визволення та творення державності у союзі з Річчю Посполитою. Відсутність єдності в їх рядах й стала причиною руйнівних процесів. Це повинно стати предметом сучасного політологічного аналізу.

Характерною рисою згаданого хронологічного окресу було те, що в цей час боротьба за творення української державності велася між Польщею/Річчю Посполитою та українським козацтвом. Надалі у 1660-х роках у цю боротьбу активно втручається третя могутня сила — Московське царство, що внесло у цю боротьбу нові трагічні сторінки як для Речі Посполитої так і для України.

Література та джерела

1. Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський. — Т. IV. XIV-XVI віки — відносини політичні. — К. : Наукова думка, 1993. — С. 338-423.
2. Українська Радянська Енциклопедія. — К. : Головна редакція української радянської енциклопедії, 1981. — Т. 6. — С. 250.
3. Радянська енциклопедія історії України. — Т.3. — К. : Головна редакція Української Радянської енциклопедії, 1971. — С. 40.
4. Бойко О. Історія України. Посібник / О. Бойко. — К. : Академвидав, 2003. — С. 107.
5. Яковенко Н. Здобутки і втрати Люблінської унії / Н. Яковенко // Київська старовина. — 1993. — № 3. — С. 77-85.
6. O ziemi Wołyńskiej. Przywilej przywrocenia ziemie Wołyńskiej do Królestwa Polskiego // Volumina legum. Przedruk zbioru praw. — Т. II. — Peterburg : nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1859. — S. 80-84.
7. Xięstwo Kijowskim. Przywilej przywrocenia xięstwa Kijoskiego do Korony Polskiej // Ibidem. — S. 84-87.
8. Deklaracya o unij // Ibidem. — S. 29-30.
9. Reces sejmu Koronnego Warszawskiego w sprawie około unii Litewskiej// Ibidem. — S. 30-32.
10. Xięstwo Litewskim. Przywilej około unii Wielkiego Xięstwa Litewskiego z Koroną// Ibidem. — S. 87-92.
11. Дневник Люблинского сейма 1569 года: Соединение Великого Княжества Литовского с Королевством Польским. — СПб., 1869. — VII, 780 с.
12. Письмо Литовского подскарбия Николая Нарушовича к Виленскому воеводе Николаю Радивилу 5 июня 1569 г. // Археографический сборник

- документов относящихся к истории Северозападной Руси. — Т. VII. — Вильна, 1870. — С. 41.
13. Сулима Камінський А. Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505-1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура / А.Сулима Камінський. — К. : Наш час, 2011. — С. 55 — 65.
  14. Лисяк-Рудницький І. Польсько-українські стосунки // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. — Т. 1. — К. : «Основа», 1994. — С. 83-110.
  15. Декларация его кор. Милости Войска Запорозкого на пункты суплики даная // Акты, относящихся к истории Южной и Западной России. — СПб. : Изд-во тип. Кулиша, 1861. — Т. III. — С. 415-416.
  16. Липинський В. Україна на переломі 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті / В. Липинський. — Відень, 1920. — С. 19.
  17. Смолій В. Степанков В. Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет / В. Смолій, В. Степанков. — К. : Либідь, 1995. — С. 246.
  18. KommissyaHadiacka // VoluminaLegum. — Т. 4. — Petersburg: naklademJ. Ohryzki, 1860. — S. 297-301.
  19. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н.Яковенко. — Київ : Критика, 2005. — С. 374.

— o —

УДК 930.477.16

СКРУХА С.А.

(с. Пляшева, Радивилівський р-он, Рівненська обл.)

ЛЮБЛІНСЬКА ТА БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЇ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА ВПЛИВ НА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті розглянуто причини та значення в історії України Люблінської (1569) та Берестейської (1596) уній та їх вплив на суспільно-політичне життя краю.*

***Ключові слова:** експансія, унія, Велике князівство Литовське, Королівство Польське, Кревська унія, Люблінська унія, Річ Посполита, економічна та культурна колонізація, Берестейська унія, національно-визвольна боротьба.*

У XIV ст. у політичне життя України увійшло таке явище, як унія (унія — об'єднання, союз двох або кількох монархічних держав під владою однієї династії). Від 1385 р., коли литовська та польська верхівки уклали Кревську унію, кожного століття землі України приєднувалися, чи то з волі монархів, чи то з волі частини місцевої еліти, до інших держав, а, отже, потрапляли під вплив чужої політичної культури й традицій. Такими стали для України